

Ім'я користувача:
Полтавський інститут економіки і права Полтавськи...

ID перевірки:
1016146060

Дата перевірки:
15.03.2024 11:55:43 EET

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
15.03.2024 11:56:43 EET

ID користувача:
100011301

Назва документа: ПАЗУЩАН ДП

Кількість сторінок: 54 Кількість слів: 10722 Кількість символів: 89025 Розмір файлу: 102.05 KB ID файлу: 1015889525

20.4% Схожість

Найбільша схожість: 6.41% з Інтернет-джерелом (<https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Diser-Nizovets.doc>)

20.2% Джерела з Інтернету 361 Сторінка 56

1.88% Джерела з Бібліотеки 46 Сторінка 58

1.54% Цитат

Цитати 5 Сторінка 59

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи 7

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ПІДЛІТКІВ

- 1.1 Соціальна робота у пенітенціарних установах України
 - 1.2 Проблеми ресоціалізації засуджених підлітків у виправних закладах
 - 1.3 Соціально-психологічна підготовка до виходу з пенітенціарних установ засуджених підлітків
- Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2 ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ

ПІДГОТОВКИ ДО ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ПІДЛІТКІВ

- 2.1 Технології соціальної роботи для підготовки до звільнення засуджених підлітків
 - 2.2. Соціально-психологічна компетентність засуджених підлітків: результати емпіричного дослідження
 - 2.3. Рекомендаційний тренінг «Розвиток соціально-психологічної компетентності» для позитивної ресоціалізації засуджених підлітків
- Висновки до другого розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема ресоціалізації неповнолітніх правопорушників у сфері виконання покарань набуває сьогодні особливого значення у зв'язку із збільшенням злочинності неповнолітніх та недостатньо ефективним розв'язанням питання їхньої соціально-психологічної підготовки до звільнення, повернення до повноцінного життя в соціумі. Ресоціалізація засуджених підлітків у виправних установах проходить в умовах ізоляції від суспільства, неповнолітні потрапляють у середовище зі специфічною субкультурою, що негативно впливає на цей процес, та в подальшому може призвести до рецидивного злочину. Особливу увагу в контексті проблеми ресоціалізації підлітків, слід приділяти соціально-психологічній підготовці, яка спрямована на відновлення позитивних зв'язків та стосунків, розвитку в засудженого соціально корисних умінь і навичок, необхідних для повноцінного життя після звільнення.

В основному вчені (О. Зубкова, М. Стурова, Л. Ростомова, В. Наливайко, В. Синьов, В. Кривуша, Г. Радов, О. Беца, С. Харченко, С. Горенко, А. Гусак, І. Ярмиш, Е. Овсянникова, Ю. Штурхецька, О. Пилипенко, Н. Стручков, О. Бандура, В. Трубников, А. Яровий, М. Рибак, І. Євтушенко, Ю. Чуфаровський, Т. Нестеренко та ін.) виділяють два основні етапи процесу ресоціалізації: пенітенціарний (під час відбування покарання) і постпенітенціарний (після звільнення засудженого від відбування покарання). Водночас, В. Корчинський, С. Фаренюк, Л. Шевченко, О. Неживець наголошують, що активна ресоціалізація особи, яка скоїла кримінальний злочин, може починатися вже з моменту її арешту, тобто в допенітенціарний етап перебування засудженого в місцях позбавлення. С. Толстоухова та співавтори розкривають особливості технології роботи центрів соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді з

неповнолітніми, які повертаються з місць позбавлення волі.

Особливе значення в контексті нашого дослідження, а саме проблеми ресоціалізації підлітків, на наш погляд, є соціально-психологічна підготовка, яка спрямована на відновлення позитивних зв'язків та стосунків, розвитку в засудженого підлітка соціально корисних умінь і навичок, необхідних для ресоціалізації та повноцінного життя після звільнення.

Мета дослідження – проаналізувати процес ресоціалізації та соціально-психологічної підготовки до звільнення засуджених підлітків та розробити рекомендаційний тренінг для засуджених підлітків.

Завдання дослідження:

1. Розкрити соціальну роботу у пенітенціарних установах України.
2. Проаналізувати проблеми ресоціалізації та соціально-психологічної підготовки до виходу з пенітенціарних установ засуджених підлітків.
3. Охарактеризувати технології соціальної роботи для підготовки до звільнення засуджених підлітків.
4. Провести емпіричне дослідження «Соціально-психологічна компетентність засуджених підлітків».
5. Представити рекомендаційний тренінг «Розвиток соціально-психологічної компетентності» для позитивної ресоціалізації засуджених підлітків

Гіпотеза дослідження базується на науковому припущенні, що використання технології соціально-психологічної підготовки до звільнення засуджених підлітків сприятиме успішній ресоціалізації, як в умовах виправного закладу, так і після звільнення.

Об'єкт дослідження – ресоціалізація засуджених підлітків у пенітенціарних установах.

Предмет дослідження – соціально-психологічна підготовка

неповнолітніх підлітків до звільнення з виправного закладу.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань використано: *теоретичні методи* – аналіз та узагальнення отриманої інформації з проблеми дослідження; систематизація та інтерпретація зібраних даних, моделювання; *емпіричні методи* – аналіз документів, спостереження.

Наукова новизна одержаних результатів. Автором розроблено технологію соціально-психологічної підготовки до звільнення неповнолітніх засуджених (рекомендаційний тренінг).

Практичне значення роботи полягає в можливості застосування в пенітенціарних закладах розробленої психологічної технології для створення умов ефективної ресоціалізації.

Апробація результатів дослідження. Зміст та основні результати магістерського дослідження обговорювались автором на таких науково-практичних конференціях: 1) V Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю м. Полтава, Полтавський інститут економіки і права, 5-6 грудня 2023 року та 2) Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний потенціал таї правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклики глобального світу: (м. Полтава, 17-18 травня 2023 р.).

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1**ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ
ЗАСУДЖЕНИХ ПІДЛІТКІВ****1.1. Соціальна робота у пенітенціарних установах України**

Проблему соціальної роботи в **пенітенціарній** сфері у вітчизняній літературі розроблено недостатньо. Ще менш розкрито питання з цієї теми в літературі із **суміжних** дисциплін. Це роботи **О. Г. Багреєвої, В. А. Бадири, О. В. Беци, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, Т. А. Денисової, О. Г. Колба, В. О. Меркулової, А. М. Морозова, О. М. Неживець та ін.** **Наукові** надбання цих і деяких інших фахівців містять низку положень і **висновків, які** прямо чи опосередковано стосуються інституту соціальної роботи із засудженими.

Більшість авторів зазначають, що діяльність соціального працівника в пенітенціарній установі спрямована на розв'язання проблем, які виникають у засудженого під час перебування у місцях позбавлення волі. Так, серед основних соціально-психологічних проблем виділяють переживання складних адаптаційних ситуацій; міжособистісні конфлікти під час перебування в місцях позбавлення волі; збереження соціально корисних зв'язків із зовнішнім світом [10]. За роки незалежності в **Україні** за вчинення злочинів було засуджено майже 2,5 млн. осіб, серед них понад 1,1 млн. до покарання у вигляді позбавлення волі. Кожного року до установ пенітенціарної системи потрапляє близько 60 тис. осіб або 0,2 % від всього населення у віці від 15 до 64 років [2]. Більшість цих засуджених втрачають соціальні зв'язки, і після виходу на волю не знають куди їм звернутися.

Соціальну роботу в **пенітенціарних** установах, на наш погляд, потрібно розглядати не як частину якої-небудь іншої роботи, а як

самостійний вид діяльності, що передбачає захист інтересів і прав засудженого всіма дозволеними законом способами. Проте під час проведення соціальної роботи потрібно враховувати інтереси інших видів діяльності й співвідносити її з певним режимним, виховним, освітнім або іншим навантаженням, що залежить від категорії, до якої належить засуджений.

Спільними завданнями соціальної роботи для всіх категорій засуджених в установах виправної системи України можна визначити:

- розвиток і зміцнення соціально-корисних зв'язків між ув'язненими й зовнішнім світом;
- підвищення та і розвиток соціального статусу ув'язненого, допомога у встановленні соціально позитивних горизонтальних зв'язків з іншими особами, допомога в зміні соціального статусу;
- допомога в побудови такого типу горизонтальних і вертикальних відносин, які б, з одного боку, відповідали цілям виконання кримінального покарання, а з іншого – спричиняли б найменші фізіологічні, психологічні, етичні й соціальні витрати для засудженого;
- сприяння в забезпеченні прийнятних соціально-побутових умов для відбування покарання;
- допомога в соціальному розвитку ув'язненого, включаючи підвищення його соціальної культури, розвиток соціальних потреб, зміну нормативно-ціннісної орієнтації, підвищення рівня соціальної самоконтролю;
- сприяння ув'язненим в отриманні допомоги фахівців, зокрема у сфері психології;
- допомога ув'язненим у пошуках соціально прийнятних для них середовища, точки соціального інтересу (робота, сім'я, мистецтво та ін.);

- допомога у вирішенні конфліктних ситуацій;
- сприяння соціально -правовій захищеності персоналу

Цей перелік свідчить про те, що деякі завдання властиві лише соціальній роботі, інші є суміжними між соціальною й оперативною діяльністю, виховною та освітньою роботою, психологією й психіатрією тощо [41].

Соціальний педагог у виховних колоніях – це спеціаліст із соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими, який забезпечує цілеспрямовану соціально-педагогічну допомогу і підтримку процесу соціалізації різноманітних категорій засуджених, сприяє їхньому соціальному вихованню в умовах життєдіяльності. Надає психолого-педагогічну і соціально-педагогічну допомогу підліткам у період їхнього виправлення та ресоціалізації.

Соціальний працівник – спеціаліст, діяльність якого спрямована на надання допомоги особі або групі осіб, що потрапили у складну життєву ситуацію, шляхом інформування, консультування, організації різних форм підтримки. Оскільки соціальний працівник – соціальний педагог **ВЗАЄМОДІЄ** з людиною та її оточенням, він повинен володіти щодо розвитку і поведінки людини в конкретному середовищі, а це означає, що **ПСИХОЛОГО**-педагогічна компетентність спеціаліста становить базову основу його функціональної грамотності, підготовленості.

У практичній діяльності співробітників пенітенціарних установ все це повинно враховуватись, щоб знайти до кожної людини індивідуальний підхід з метою розвитку та формування в неї позитивного ставлення до загальноприйнятих норм моралі, за якими живе сучасне суспільство.

Соціальний працівник не має права діяти лише за засвоєним алгоритмом, а повинен вміти використовувати весь арсенал соціально-педагогічних та морально-правових методів і заходів виховного впливу на засуджених. Усе це вимагає застосування перевірених практикою методів

та прийомів в діяльності, які дозволяють найбільш ефективно стимулювати засудженого до роботи, в першу чергу, над самим собою. Засуджуючи злочинця, суспільство прагне не лише покарати його, але й змінити його світогляд, культуру та спрямованість.

Реалізація гуманістичного, особистісно-спрямованого підходу до виховної роботи в умовах установ виконання покарань для неповнолітніх вимагає, в першу чергу, олюднення взаємовідносин між співробітниками та засудженими, визнання цінності людини, котра відбуває покарання у вигляді позбавлення волі, як особистості. Уміння застосовувати ефективні засоби соціально-педагогічного впливу, наукове обґрунтування ВИХОВНИХ програм і технологій, створення умов для їх реалізації – запорука успіху в ресоціалізації засуджених, з метою формування у них соціально-позитивної свідомості.

Спостереження вказують на те, що основне місцеї у даній справі займає соціально-виховна робота, яка спрямована на формування та закріплення уї засуджених прагнення до занять суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших морально-правових норм, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня.

Стимулювання правослухняності здійснюється за допомогою програм диференційованого виховного Основними напрямками, формами і методами соціально-виховної роботи з особами до позбавлення волі є:

- проведення морального, правового, трудового, естетичного, фізичного, санітарно-гігієнічного виховання, а також інших видів, що сприяють становленню їх на життєвій позиції, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності;
- соціально виховна робота із засудженими організовується в індивідуальних, групових і масових формах на основі психолого-педагогічних принципів і методів [18].

Серед спеціально -розроблених виховних форм і технологій ефективно зарекомендували себе такі:

- застосування психолого-педагогічного тренінгу на різних етапах відбування покарання з використанням методів переконання та навчання;
- організація роботи кабінетів релаксації;
- залучення засуджених до різних форм творчої діяльності гуманістичної спрямованості;
- цілеспрямована робота з відбору, формування та навчання активу засуджених, більш широке використання елементів самоврядування на основі залучення активу засуджених до планування, підготовки і реалізації виховних заходів, організації педагогічно доцільного дозвілля; взаємодія співробітників різних частин і служб пенітенціарних установ з громадськістю, зокрема з представниками різних релігійних конфесій.

1.2. Проблеми ресоціалізації засуджених підлітків у виправних закладах

Питання ресоціалізації стає особливо актуальним для неповнолітніх підлітків, які перебувають у місцях позбавлення волі. У зв'язку з цим необхідно більш детально розглянути зміст поняття «ресоціалізація».

У законодавчому контексті ресоціалізацію визначено як свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Вищезазначена категорія має міждисциплінарний характер і в сучасній науковій літературі трактується

ПО -різному, залежно від специфіки конкретної галузі знання, при цьому спільним є визнання її як складної категорії, що охоплює різні сторони ЄДИНОГО процесу відновлення й розвитку соціально корисних зв'язків і відносин як під час відбування покарання, так і після цього.

Ресоціалізація засуджених – це тривалий у часі процес, який відбувається в результаті здійснення комплексу спеціально розроблених заходів, спрямованих на формування в засудженого готовності до повноцінного, активного життя в суспільстві після звільнення. Ефективність процесу ресоціалізації, як зазначає С. Шатілов, залежить від комплексності і своєчасності проведеної роботи по підготовці до звільнення засуджених [41].

Основною умовою результативності процесу ресоціалізації підлітків з відхиленнями в поведінці є наявність певної системи.

За визначенням Т.А. Ільїної, система – це виділена на основі певних ознак впорядкована безліч взаємозв'язаних елементів, об'єднаних загальною метою функціонування і єдність управління і вступаючи у взаємодію з середовищем, як цілісне явище. Іншими словами система починається там, де якась безліч елементів виявляється так чи інакше впорядкованою, утворюючи певне ціле, властивості якого не зводяться до властивостей складових його елементів. Педагогічна система розуміється нами як створена для вирішення завдань виховання і навчання.

Неповнолітні, що скоїли злочини, відбувають покарання у виховних КОЛОНІЯХ кримінально-виконавчої системи України. У цих закладах забезпечується ізоляція засуджених та застосування до них виховного впливу, метою якого є їх виправлення і ресоціалізація. Основним засобом виправлення і ресоціалізації засуджених, згідно ст. 123 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, є соціально-виховна робота (СВР).

Соціально-виховна робота визначається як цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших

соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Соціально-виховна робота із засудженими спрямована на виконання таких завдань:

- формування та закріплення у засуджених прагнення до заняття суспільно-корисною працею;
- формування у засуджених сумлінного ставлення до праці;
- дотримання засудженими вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки;
- підвищення засудженими загальноосвітнього і культурного рівнів [33].

Соціально-виховна робота складається з таких компонентів:

- виховна робота - система педагогічно обґрунтованих заходів, спрямованих на корекцію поведінки засуджених з метою досягнення позитивних інтелектуальних, духовних і фізичних змін в їх особистості та усунення особистісних деформацій;
- соціальна робота - специфічний вид комплексної діяльності по наданню соціальної допомоги, спрямований на забезпечення всебічної життєдіяльності людини в умовах позбавлення волі, відтворення повноцінної людської особистості, формування та збереження корисних навичок та відновлення й розвиток соціальних зв'язків;
- психологічна робота - професійна діяльність психологів щодо надання засудженим психологічної допомоги у попередженні психотравмуючого впливу умов позбавлення волі на особистість, розробки і реалізації спільно з персоналом установ виконання покарань індивідуальних програм психокорекційного і педагогічного впливу на засуджених.

Для безпосередньої організації соціально-виховної роботи її особами позбавленими волі, в установах виконання покарань,

функціонують соціально-психологічні служби. Основною структурною ланкою у системі соціально-психологічної служби є відділення соціально-психологічної служби установи виконання покарань, що існують у кожній установі виконання покарань і діяльність яких регламентується Положенням, затвердженим Департаментом з питань виконання покарань.

Діяльність виховних колоній має специфічні властивості, що зумовлені особливостями контингенту, який перебуває у цих установах.

Педагогічний процес у виховних колоніях складається з таких основних елементів: загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, організація праці неповнолітніх; організація соціально-психологічної роботи; залучення неповнолітніх до культурно-масової та фізкультурно-спортивної роботи, формування колективу неповнолітніх засуджених.

Характерною особливістю організації педагогічного процесу є обов'язкова активна участь самих засуджених у цьому процесі.

У виховних колоніях для неповнолітніх режим відбування покарання більш м'який, має менше обмежень, ніж в установах виконання покарань (УВП) для повнолітніх засуджених. Він забезпечує надання вихователям більше можливостей для максимального використання педагогічних прийомів та методів впливу на неповнолітніх засуджених.

Режим у виховній колонії будується так, щоб створювались всі умови для організації навчання вихованців у школі, ПТУ, підтримки зв'язків з батьками та рідними. Вихованцям надається більше пільг, вони мають менше обмежень у зв'язках із зовнішнім світом, що створює умови для більш повної їх ресоціалізації [28].

Одним із елементів режиму є чіткий розпорядок дня. Його дотримання сприяє формуванню динамічного стереотипу поведінки, дисципліни, організованості та зібраності неповнолітніх. Враховуючи

такі якості особистості неповнолітніх, як активність, ініціативність, які при несприятливих умовах можуть бути спрямовані на скоєння негативних дій та вчинків, розпорядок дня забезпечує постійну зайнятість вихованців, спрямування їх активності на корисні справи.

Основною діяльністю вихованців у виховній колонії є не трудова, а навчальна. А відтак, відношення вихованців до навчання є головним критерієм оцінки ступеню їх виправлення. Навчання неповнолітніх у загальноосвітніх школах здійснюється за навчальним планом вечірніх шкіл, оскільки їм доводиться поєднувати навчання з працею. Слід відмітити, що крім психологів, які працюють у відділенні соціально-психологічної служби установи, у школі також є психолог.

Організація загальноосвітнього навчання, професійно-технічної освіти і професійного навчання на виробництві здійснюється у відповідності із Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту» та в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України.

Для складання іспитіві учні-засуджені звільняються від роботи на термін, передбачений трудовим законодавством і Законом України «Про оплату праці». Заробітна плата їм ні цей час не нараховується, харчування надається безкоштовно.

Адміністрація установ виконання покарань всебічно сприяє загальноосвітньому та професійно-технічному навчанню засуджених, у разі потреби надає їм допомогу в отриманні консультацій, придбанні підручників та посібників [15].

Особливістю організації навчання вихованців є те, що їй більшість з них мають негативне ставлення до навчання, до школи, до вчителів, не мають навичок самостійної систематичної навчальної роботи, в силу того, що до засудження були відраховані зі школи, або відвідували її не регулярно, не виконували домашні завдання тощо. Тому, одним із

головних завдань загальноосвітньої школи є формування у вихованців інтересу до навчання, позитивного відношення до школи та вчителів, навичок самостійної розумової діяльності, залучення до активної позакласної діяльності.

Це досягається: авторитетом вчителів та вихователів; впровадженням нових методів навчання, ділових ігор, використанням технічних засобів навчання та елементів проблемного навчання; організацією позашкільної роботи вихованців шляхом залучення їх до гуртків за інтересами, культурно -масових та фізкультурно-оздоровчих секцій; за допомогою наочної інформації; розумового, морального, естетичного виховання неповнолітніх засуджених, сприянням формуванню у них правильного світогляду, формуванню та корекції їх право слухняної поведінки [44].

До професійно-технічного навчання залучаються всі неповнолітні, які не мають необхідної професії для роботи на виробництві. З цією метою у виховній колонії розроблена система професійної орієнтації неповнолітніх у виборі професії. Вона враховує: бажання вихованця займатись певною роботою; потреби виробництва колонії; здібності, нахили та загальноосвітній рівень вихованця; фізичний стан та здоров'я неповнолітнього тощо.

За час перебування засудженого в карантині, кваліфіковані співробітники колонії (психологи, лікарі, вихователі), проводять з ним бесіди, медичне обстеження, психологічне тестування на предмет визначення можливості даного засудженого займатись тим чи тим видом діяльності.

Специфіка соціально-психологічної роботи полягає в тому, що нею займаються набагато більше співробітників (вихователі, вчителі, викладачі ПТУ, майстри, представники виробництва тощо). Крім того, вплив на неповнолітніх здійснюється, як правило, у вигляді порад,

побажання, нагадування.

Вся виховна робота має бути спрямована на підготовку до звільнення та ресоціалізацію.

Колектив неповнолітніх має таку структуру: первинний (контактний) колектив – взвод (відділення) в складі 30-35 вихованців (керує вихователь); вторинний (проміжний) колектив - відділення у складі 3-4 взводів (керує старший вихователь); загальний (колонійський) колектив - колонія в складі всіх відділень (керує адміністрація колонії).

Первинні колективи створюються за побутово-шкільним принципом: взвод - клас. У багатьох колоніях застосовується наскрізний принцип: взвод - клас - бригада. Практично таке формування первинних колективів зручне тим, що взвод, який закріплений за одним вихователем формується із групи засуджених, які навчаються в одному класі, працюють на одному підприємстві, навчаються професії в складі однієї групи. Така організація первинного колективу дає можливість об'єднати зусилля вихователя, вчителя і майстра на певній групі засуджених.

Колектив неповнолітніх засуджених має свої органи самоуправління. Такими органами є ради та збори взводів, відділень і колонії. За різними галузями діяльності колонії створюються суспільні комісії: шкільна, виробнича, клубна, і підтримки суспільного порядку, фізкультурно-спортивна, культурно -масова, санітарна секції [11]

У початковий період перебування в карантині у більшості неповнолітніх засуджених відмічається підвищена тривожність, агресивність, навіюваність, що створює у них мигальний стан готовності до конфлікту, неадекватної реакції на вимоги співробітників установи, до виникнення стану фрустрації. Невизначеність стану, страх зустрічі з колишніми порогами, можливість не зайняти престижне місце у офіційному рейтингу поміж вихованців колонії, формують у неповнолітнього засудженого психологічний бар'єр, що перешкоджає

налагодженню взаємостосунків із співробітниками закладу.

У цих умовах найбільш ефективною формою виховного впливу на психіку засуджених є сеанси релаксації у кабінеті психоемоційного розвантаження. Вони заспокоюють, знижують імпульсивність реакцій, урівноважують процеси збудження і гальмування. Так, наприклад, засуджені під час перебування в карантині, в більшості випадків змінюють бажання продовжувати відбування покарання після досягнення повноліття в УВП, і мають тверду установку заслужити умовно-дострокове звільнення в даній колонії. Близько 45% засуджених у період перебування в карантині радикально змінюють свої особистісні установки, переосмислюють свою життєву позицію, коректують рівень самооцінки.

Особливу увагу необхідно приділяти групам ризику в адаптаційний період. У пенітенціарних установах за такими вихованцями закріплюється психолог, який разом із вихователями проводить індивідуальні бесіди, консультації, психологічний тренінг.

Проведення психологічною службою соціометрії колективів засуджених попереджає конфліктні ситуації на основі вияву об'єктивного групового статусу вихованців. Визначення неформальних лідерів, характеру стосунків вихованців поміж собою спрямоване на переорієнтацію груп із негативною спрямованістю, та вибір кандидатів до активу, а отже і усунення ситуацій, які б призводили засуджених до життєвої кризи [20].

Для успішної адаптації неповнолітнього, начальник відділення має проводити таку роботу: 1) проведення ознайомчої бесіди, під час якої заповнює анкету на засудженого; 2) прийняття засудженого до відділення та постановка йому конкретних завдань.

Якщо неповнолітній відноситься до категорії важковиховуваних, то проводиться:

- 1) проведення тестування, з метою складання психологічного

портрету особистості та правильного планування подальшої роботи;

2) проведення індивідуальної співбесіди з окресленням перспектив, яких можна досягти в колонії;

3) закріплення за вихователем, з врахуванням наявності психологічного контакту між ними; можливості їхньої психологічної сумісності та постійного спілкування; рівня розвитку та досвіду роботи вихователя і бажання працювати із засудженим;

4) складання плану роботи на основі ґрунтовного вивчення особистості неповнолітнього з використанням таких методів, як: бесіда, спостереження, природній експеримент, анкетування, аналіз продуктів діяльності;

5) робота з неповнолітнім (фіксація динаміки змін у програмі індивідуальної соціально-психологічної роботи із засудженим, звіти шефів, закріпленого співробітника; аналіз результатів) [9].

З досягненням повноліття засуджені переводяться в УВП для дорослих засуджених (ст. 147 КВК). Питання про переведення вирішується Департаментом за рішенням педагогічної ради і поданням начальника виховної колонії, погодженим із службою у справах дітей. Відповідно до ст. 148 КВК України, у виховних колоніях для закріплення результатів виправлення, завершення професійно-технічного навчання засуджених можуть залишати до закінчення строку покарання, але не більше ніж до досягнення ними 22 років. Залишення здійснюється на основі тих же вимог, що мають місце при переведенні засудженого до виправної колонії. Як вже зазначалось рішення про переведення засудженого, що досяг повноліття, до виправної колонії приймає педагогічна рада установи.

Персональний склад педагогічної ради затверджується наказом начальника виховної колонії терміном на один рік. Педагогічна рада розглядає відповідні матеріали та вносить пропозиції начальнику виховної

колонії з питань:

- організації навчально-виховного процесу у виховній колонії; узагальнення досвіду організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, підготовки відповідних рекомендацій;
- підготовки та проведення культурно-масових заходів серед засуджених; надання методичної та практичної допомоги старшим вихователям, вихователям та іншим працівникам соціально-психологічної служби;
- організації підвищення психолого-педагогічної майстерності персоналу виховної колонії; взаємодії з громадськими та державними організаціями у питаннях ресоціалізації засуджених;
- переведення засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку, з виховної колонії до виправної колонії та залишення таких засуджених для подальшого відбування покарання у виховній колонії у порядку, установленому ст. 147, 148 КВК України;
- застосування до засуджених умовно-дострокового звільнення від відбування покарання; взяття на профілактичний облік злісних порушників установленого порядку відбування покарання та організації індивідуально -профілактичної роботи з ними;
- зняття з профілактичного обліку засуджених, які були взяті на облік як злісні порушники встановленого порядку відбування покарання;
- переведення засуджених до дільниці соціальної адаптації в порядку, установленому ст. 94 КВК України;
- переведення до дільниць пробації ресоціалізації підлітків, які припустилися порушення установленого режиму утримання; застосування до засуджених заходів заохочення або стягнення;
- надання засудженим права відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії в порядку, установленому ст. 144 КВК України;
- заохочення представників підприємств, установ і організацій усіх форм

власності, навчальних закладів, об'єднань громадян та окремих громадян, осіб з числа персоналу виховної колонії за активну участь у забезпеченні навчально-виховного процесу [7].

Отже, здійснений аналіз методів соціально-виховної роботи з засудженими у виховних колоніях дає можливість зробити висновок про те, що соціальна робота ґрунтується на соціально-виховних та психологічних методах.

1.3. Соціально-психологічна підготовка до виходу з пенітенціарних установ засуджених підлітків

Світова практика ресоціалізації неповнолітніх засвідчує, що соціально-психологічна підготовка до звільнення вихованців передбачає створення нормальних умов перебування в колонії, які забезпечують потребу вихованця в захищеності (безпека), збереженні здоров'я, гуманному ставленні до себе, отриманні об'єктивної, достеменної та різновекторної інформації про події в суспільстві. Саме таке життєво забезпечувальне середовище є основою для відкритості вихованців до подальших позитивних змін.

Важливою складовою підготовчого процесу до звільнення є нівелювання впливу елементів кримінальної субкультури на неповнолітнього засудженого. Звичайно, було б краще взагалі «висмикнути» вихованця з місць позбавлення волі й перемістити в кардинально інший заклад терапевтично-реабілітаційної спрямованості (наприклад, санаторій, реабілітаційний центр, табір), проте такої можливості ми не маємо.

У зв'язку з цим нівелювання будь-яких проявів кримінальної субкультури, починаючи від жаргону й закінчуючи стратифікаційним

розподілом є засадничою умовою соціально-психологічної підготовки до звільнення. При цьому зусилля спеціалістів повинні бути спрямовані на об'єднання вихованців навколо цікавої, корисної діяльності просоціальної спрямованості. За допомогою таких заходів відбувається «перемикання» уваги і енергії вихованців на інші цінності, «перекриваються» канали негативного впливу, створюються сприятливі можливості для поліпшення загального мікроклімату вихованців [14].

Виконання такої роботи потребує чимало зусиль з боку фахівців: значної професійної майстерності, глибоких соціально-психологічних, психолого-педагогічних та правових знань, організаторських здібностей, наполегливості та інших морально-вольових якостей. Формування довірливих стосунків є невід'ємною складовою виховної та консультативної взаємодії. Створення простору довіри під час підготовки до звільнення не можливе без щирості суб'єктів взаємодії. Психолог і вихованець повинні працювати в єдиному емоційно-чуттєвому діапазоні, який запобігає психічному напруженню. Цьому сприяє позиція діалогу, у якій присутня толерантність та зацікавленість, але не конформізм і байдужість. Саме в стані діалогу людина ефективно і конструктивно взаємодіє з іншими людьми, розкривається, відмовляється від психологічних захистів, стає впевненою. Побудова конструктивного діалогу між вихованцем та психологом у пенітенціарному закладі потребує певної методології.

Значні напрацювання в цьому напрямку мають О. Чеснокова та А. Ліхтарніков, які протягом десяти років впроваджують у практику виправних установ метод соціально-психологічної реабілітації засуджених підлітків «Розвивальний діалог», який, на думку авторів, є ефективним інструментом побудови нового рівня взаємодії на етапі підготовки до звільнення [45].

Значення цього методу полягає в поєднанні чотирьох основних

чинників:

1) любов до партнера по діалогу (партнерська любов), проявляється в ставленні до співрозмовника: «я бачу в даний момент саме тебе, дивлячись тобі в очі, а не на те, що відбувається за вікном», «я слухаю і чую лише тебе, а не радіо», «я відчуваю всі твої почуття і стани, але не змішую їх зі своїми емоціями і почуттями»;

2) повагу до вихованця, що виявляється в збереженні його прав;

3) справжній інтерес до неповнолітнього, його унікального життєвого досвіду – виявляється під час встановлення особового контакту: «мені цікаво, що ти говориш, чому ти так говориш, як дієш і чому, чому в тебе щось не виходить»;

4) віру в людину, її здібності, потенціал, прагнення до змін [8]. Таким чином, розвивальний діалог дозволяє побудувати відносини наповнені повагою, інтересом, вірою та любов'ю до вихованця, створюючи цим самим умови для розвитку його особистості.

Водночас, підготувати неповнолітнього засудженого до життя в суспільстві після звільнення лише створенням комфортних, сприятливих умов неможливо, оскільки для цього потрібно бажання, усвідомлене прагнення самого вихованця до особистісних змін. На думку Ю. Швалба, засуджений є абсолютним суб'єктом ресоціалізації, яка здійснюється тільки як мотивована і вольова дія самого індивіда. Людину не можна ресоціалізувати «ззовні», їй можна тільки надати соціальну або психологічну допомогу в прийнятті рішення змінити своє життя [46].

Неабияку роль у процесі підготовки вихованців до звільнення відіграє налагодження зв'язків із сім'єю, яка виступає і як соціокультурне явище, соціальний інститут, і як психоінформаційна та психоемоційна, мала соціальна група, суб'єкт у комплексі сценаріїв владно-підвладної взаємодії [34].

Сім'я часто виступає єдиною ланкою, що підтримує вихованця під час

перебування в місцях позбавлення волі, допомагає в пошуках роботи, утримує від скоєння рецидиву. Тому відновлення сімейних зв'язків, підготовка до повернення в мікросоціум є важливим для успішної ресоціалізації неповнолітніх.

На думку О. Кочемировської, у даному контексті необхідно вести цілеспрямовану роботу з вироблення в неповнолітнього адекватного уявлення щодо повернення в сім'ю; підвищення рівня усвідомлення вихованцем наявності в членів сім'ї певних очікувань щодо нього і його подальшого життя в родині; підвищення рівня готовності в засудженого до взаємодії з іншими членами родини [39].

Розширення впливу соціокультурного простору на особистість вихованця передбачає, окрім розкриття системи традицій, звичаїв, цінностей, взірців діяльності, настанов суспільства, інтегрування неповнолітнього засудженого в соціально-культурну діяльність.

Соціально-культурна діяльність визначається як культурна діяльність соціальних суб'єктів щодо створення культурних цінностей, розвитку здібностей індивідів та обслуговування їх творчої діяльності, комунікації – поширення, збереження і громадського використання всіх видів культурних цінностей [22]. Засвоюючи культурні надбання і вступаючи в соціальні взаємодії, вихованці конструюють відповідні моделі поведінки, що дозволяють правомірно задовольняти індивідуально-культурні та соціокультурні потреби.

Отже, з метою повноцінного інтегрування засудженого в соціокультурний простір після відбування покарання, підготовка до звільнення передбачає комплекс заходів, спрямованих на отримання вихованцем певного позитивного досвіду соціально-культурної діяльності, його урізноманітнення та збагачення.

Розглянувши соціально-психологічну підготовку до звільнення засуджених підлітків як складову ресоціалізаційного процесу, головними є

умови, що сприяють такій підготовці:

- створення життєзабезпечувального середовища; нівелювання впливу елементів кримінальної субкультури;
- створення психологом атмосфери довіри, щирості, турботи та поваги в діалогових взаєминах із вихованцями; визначили чинники, що позитивно впливають на цей процес: визнання вихованця активним суб'єктом підготовчого процесу, розкриття його особистісного потенціалу та залучення до участі в корекційно -розвивальних програмах (корекція когнітивних викривлень та поведінкових патернів), підтримка неповнолітнього у здійсненні психоемоційних зв'язків із членами родини, розширення впливу соціокультурного простору на вихованців.

Таким чином, при виході з місць позбавлення волі неповнолітній засуджений опиняється в складній ситуації особистісного, професійного, соціального самовизначення, що передбачає необхідність відновлення позитивних зв'язків, встановлення ефективної взаємодії з іншими людьми, наявність соціально корисних умінь і навичок.

Тому з окресленими чинниками соціально-психологічної підготовки до звільнення, слід особливу увагу спрямувати на розвиток соціально-психологічної компетентності неповнолітнього засудженого, яка, на нашу думку, виступає провідним чинником соціально-психологічної підготовки до звільнення неповнолітніх засуджених, підвищення рівня якої сприятиме їхньому успішному поверненню до повноцінного життя після звільнення.

Висновки до першого розділу

Питання ресоціалізації стає особливо актуальним для неповнолітніх підлітків, які перебувають у місцях позбавлення волі. У зв'язку з цим необхідно більш детально розглянуто зміст поняття «ресоціалізація».

Ресоціалізація засуджених – це тривалий у часі процес, який відбувається в результаті здійснення комплексу спеціально розроблених заходів, спрямованих на формування в засудженого готовності до повноцінного, активного життя в суспільстві після звільнення. Здійснений аналіз методів соціально-виховної роботи з засудженими у виховних КОЛОНІЯХ дає можливість зробити висновок про те, що соціальна робота ґрунтується на соціально-виховних та психологічних методах.

При виході з місць позбавлення волі неповнолітній підліток опиняється в складній ситуації особистісного, професійного, соціального самовизначення, що передбачає необхідність відновлення позитивних зв'язків, встановлення ефективної взаємодії з іншими людьми, наявність соціально корисних умінь і навичок.

Окреслені чинниками соціально-психологічної підготовки до звільнення, слід особливо увагу спрямувати на розвиток соціально-психологічної компетентності неповнолітнього засудженого, яка, на нашу думку, виступає провідним чинником соціально-психологічної підготовки до звільнення неповнолітніх засуджених, підвищення рівня якої сприятиме їхньому успішному поверненню до повноцінного життя після звільнення.

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО -ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО
ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ПІДЛІТКІВ2.1. Соціально-психологічна компетентність засуджених підлітків:
результати емпіричного дослідження

Соціально-психологічна підготовка ґрунтується на відновленні позитивних зв'язків, відносин, набутті знань про закони життєдіяльності суспільства, розвитку в засудженого соціально корисних умінь і навичок, що дозволять орієнтуватися в мінливих соціальних умовах, ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем, конструктивно вирішувати найскладніші життєві проблеми після звільнення, які й охоплюються поняттям соціально -психологічної компетентності.

Проте висока потреба засуджених підлітків у спілкуванні вступає в протиріччя з елементарним невмінням спілкуватися, слухати іншу людину, підтримувати розмову, висловлювати свої почуття, реагувати на критику її критично оцінювати висловлювання і дії інших людей. Саме тому розвиток СПК як здатності до налагодження здорових, конструктивних і емоційно прийнятних міжособистісних стосунків у всіх сферах життєдіяльності можна справедливо вважати нагальною потребою засуджених підлітків для підготовки до звільнення.

Найбільше бажання неповнолітнього – це завоювати повагу і визнання однолітків, стати авторитетним у групі. Він прагне долучитися до групи, яка відіграє значущу роль у його самовизначенні, у визначенні його статусу. Навички та вміння спілкування сприяють активному входженню неповнолітнього в референтну групу, задоволенню провідної вікової потреби та розвитку особистості в значущій діяльності. У цьому вирішальну роль відіграє розвиток засобів спілкування. Засоби

спілкування – це вербальні і невербальні комунікативні навички і вміння, що забезпечують взаємодію з партнером або з групою людей; визначають процес і рівень розуміння іншої людини; саморозкриття та отримання задоволення від спілкування [41].

Головною умовою ефективного застосування цих вмінь і навичок є розвиток емпатії, тобто емоційного співпереживання іншій людині, здатності представляти себе на місці іншого, розуміти його почуття, думки, стан. Сформованість засобів спілкування та емпатія виступають важливими показниками СПК неповнолітнього засудженого.

Поряд із когнітивним аспектом розвитку та формуванням комунікативних навичок існує й інша, не менш важлива, лінія особистісного розвитку, на значенні якої ми особливо акцентуємо в цьому дослідженні, – це формування у вихованця психологічних прийомів емоційної організації поведінки, вироблення афективних стереотипів, на основі яких організовується поведінка людини в подальшому житті.

Особливість емоційного реагування засуджених підлітків- порівняно легке виникнення емоційного напруження. У період після звільнення спостерігаються досить часті і тривалі афективні реакції, через невизначеність подальшого життя. Особливістю афекту є повне поглинання ним, своєрідне звуження свідомості, коли емоції повністю блокують інтелектуальний план і відбувається їх розрядка у вигляді вибуху [27]. Усе це призводить до ускладнень у встановленні конструктивної взаємодії. Уміння зняти емоційне напруження, володіння засобами її профілактики, навички управління своїм емоційним станом допомагають збалансувати емоційне самопочуття та створюють бар'єри для неадекватних поведінкових реакцій. Уміння емоційного самоконтролю та саморегуляції виступають показниками СПК неповнолітнього засудженого.

Самооцінка є важливим компонентом самосвідомості особистості.

Вона значною мірою визначає характер розвитку особистості, виступає регулятором поведінки і діяльності. Намагання неповнолітнього оцінити себе за об'єктивними критеріями, інтерес до себе як до повноправного члена суспільства, створення внутрішніх критеріїв самооцінки, що базуються на його реальних та потенційних досягненнях сприяють його ресоціалізації. Ступінь реалізованості такого намагання відображається в адекватній самооцінці, узгодженій із рівнем домагань неповнолітнього, яка й може виступати показником СПК. [20].

Таким чином, соціально-психологічна компетентність як інтегративне утворення, визначено нами як здатність особи гнучко орієнтуватися в мінливих соціальних умовах, відчувати людей, розуміти мотиви їх поведінки, ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем та яка, у контексті підготовки до звільнення неповнолітніх засуджених, має такі складові: соціально-правова обізнаність, почуття громадянського обов'язку, життєві настанови, соціальні вміння, мотивація досягнення, ставлення до свого «Я», здатність до психологічної близькості з іншими людьми. Показниками розвитку складових СПК засуджених підлітків є:

- знання: власних прав і обов'язків, способів їх реалізації, ролі права та законності в житті суспільства; шляхів вирішення соціально-побутових проблем після звільнення, продуктивних способів взаємодії в діяльності, власних особистісних особливостей, що сприяють досягненню ефективності у взаємодії та діяльності;
- інтерес до суспільно-політичного життя, патріотизм, знання культурних традицій та національних особливостей, почуття відповідальності;
- організація та прогнозування власної поведінки, емоційна врівноваженість та розсудливість, передбачення можливих наслідків власних дій та поведінки;
- уміння: ефективного спілкування та взаємодії; емоційної

саморегуляції; володіння засобами організації власної поведінки та конструктивного розв'язання конфліктів;

- прагнення до прояву себе в соціально-значущій діяльності; спрямованість діяльності на значущі життєві цілі, самостійність, переважання мотивів досягнення успіху;
- адекватна самооцінка, узгоджена з рівнем домагань, вимогливість до себе, впевненість у своїх можливостях, задоволення власними здібностями;
- доброзичливість, емпатія до партнера, потреба в духовній близькості з іншими [31].

Для дослідження рівня соціальної обізнаності ми використовували анкетування. Дослідження було проведено в Кременчуцькій виховній колонії дистанційно при співпраці з психологом, що працює саме з підлітками, які виступили респондентами. Вибірка дослідження складала 57 засуджених підлітків.

Анкета «Соціальна обізнаність засуджених підлітків» [Додаток А] направлена на з'ясування рівня соціальної обізнаності щодо шляхів вирішення соціально-побутових питань після звільнення, продуктивних способів взаємодії у важливій для них діяльності, особистісних властивостей, що сприяють досягненню ефективності у взаєминах та діяльності.

Анкета складається із 15 запитань, розподілених на 3 блоки: 1 блок (1 – 5 запитання) спрямований на з'ясування рівня обізнаності шляхів вирішення соціально-побутових питань після звільнення (отримання документів, місце проживання, працевлаштування або навчання), 2 блок (6 – 10 запитання) – на рівень обізнаності щодо продуктивних способів взаємодії у діяльності, 3 блок (11 – 15 запитання) – на рівень обізнаності щодо власних особистісних особливостей, котрі сприяють досягненню ефективності ресоціалізації та повторній адаптації.

Підліток мав обрати із п'яти запропонованих варіантів правильні відповіді. За кожен правильну відповідь він отримував 1 бал, два крайні варіанти запропонованих відповідей оцінювалися – 0 балів. Високий рівень обізнаності блоку визначався, якщо вихованець отримував від 11 до 15 балів. Середній рівень обізнаності блоку – від 6 до 10 балів. Низький рівень обізнаності блоку – від 0 до 5 балів.

Загальний рівень соціальної обізнаності визначався так: високий рівень констатувався, якщо показники всіх трьох блоків мали високий рівень, допустиме також поєднання двох високих та одного середнього рівня обізнаності блоку. Низький рівень соціальної обізнаності визначався, якщо всі показники блоків соціальної обізнаності мали низький рівень (при цьому допускався 1 показник середнього рівня). Усі інші комбінації показників блоків соціальної обізнаності віднесено до її середнього рівня.

Дослідження соціальної обізнаності, як складової соціально-психологічної компетентності відбувалося через такі показники, як обізнаність у шляхах вирішення соціально-побутових питань; щодо продуктивних способів взаємодії у важливій для них діяльності; щодо власних особистісних особливостей, що сприяють ресоціалізації та повторній адаптації засуджених підлітків.

Отже, за отриманими результатами можна стверджувати, що соціальна обізнаність щодо шляхів вирішення соціально-побутових питань, продуктивних способів взаємодії та власних особистісних особливостей, котрі сприяють досягненню ефективності у взаємодії та діяльності і сприяють успішній ресоціалізації, що лише 23,2 % вихованців обізнані щодо шляхів вирішення соціально-побутових питань після звільнення. Вони визначили державні установи та організації, до яких необхідно звертатися, якщо виникнуть проблеми з отриманням паспорту, місцем проживання, з питань працевлаштування, назвали основні

документи, необхідні для цього.

Слід зауважити, що 28 % респондентів взагалі не змогли відповісти на запитання анкети, обравши варіант «я не знаю», демонструючи низький рівень цієї обізнаності. Брак повної та об'єктивної інформації про функціонування державних та громадських організацій, які можуть допомогти неповнолітнім при звільненні з виховних колоній, у свою чергу, здійснює вплив на формування ставлення вихованців до цих установ, зумовлює невпевненість у ситуаціях реалізації своїх прав при звільненні.

Ще одним показником соціальної обізнаності вихованців виступає обізнаність щодо продуктивних способів взаємодії. За даними нашого дослідження, 48 % засуджених респондентів мають низький рівень. Їм бракує знань щодо ефективних способів взаємодії при встановленні особистих контактів, у ситуаціях конфлікту, критики, організації групових завдань. Високий рівень даного показника зафіксовано лише у 2,4 % неповнолітніх колонії (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Розподіл результатів за рівнем розвитку соціальної обізнаності (у %)

Рівень соціальної обізнаності і	Кількість досліджуваних (у %)			
	1 блок СО	2 блок СО	3 блок СО	загальний показник СО
низький	28,0	48,0	56,8	50,4
середній	48,8	49,6	42,4	48,0
високий	23,2	2,4	0,8	1,6

Результати анкетування вихованців також продемонстрували низький рівень обізнаності щодо власних особистісних особливостей, які сприяють досягненню ефективності у взаємодії та діяльності.

Так, 56,8 % респондентів не змогли назвати позитивні якості, за які їх поважають друзі, обрати риси характеру, що допомагали б конструктивно спілкуватися з оточуючими. Їм взагалі було важко **відповідати** на запитання цього блоку. Лише 0,8 % вихованців володіють високим рівнем знань цього показника соціальної обізнаності.

Узагальнюючи результати за всіма показниками соціальної обізнаності 50,4 % засуджених підлітків мають досить низький рівень соціальної обізнаності, що дає підстави говорити про можливість виникнення проблем у працевлаштуванні, вирішенні соціально-побутових питань та самореалізації після звільнення.

Отримані результати свідчать про недостатній рівень обізнаності вихованців колонії щодо шляхів самостійного вирішення життєво важливих питань після звільнення, що потребує спеціальних заходів, спрямованих на ознайомлення вихованців з діяльністю організацій, які допомагають у вирішенні зазначених питань після звільнення, пошук адрес цих організацій за місцем проживання вихованців та **відпрацювання** алгоритму дій у разі звернення за допомогою; на розвиток навичок продуктивної взаємодії в діяльності, індивідуальних властивостей, що допоможуть ресоціалізуватися в суспільстві після звільнення.

2.2. Технології соціальної роботи при підготовці до звільнення засуджених підлітків

Фахова підтримка в різних джерелах характеризується як метод і форма виховання, технологія освіти, позиція працівників, як «вільне спілкування», «товариські відносини дорослого і дитини», їх внутрішній настрій [47]. Педагогічний зміст підтримки в широкому сенсі пов'язується із створенням сприятливих умов, безпечного середовища, необхідних для

розвитку і саморозвитку дітей, розкриття і реалізації їх внутрішніх сил, формування здібності до самостійної дії і вільного вибору. Саме в такому ракурсі ми розглядатимемо підтримку в рамках даного дослідження.

Модель соціально-реабілітаційної роботи соціального педагога з неповнолітніми вихованцями виховних колоній здійснюється у три етапи.

На першому етапі проводиться психодіагностична робота, яка передбачає використання діагностичних методик, що направлені на визначення рис особистості:

1. діагностика емоційних компонентів ставлення підлітка до значущих людей і до самого себе: «Неіснуюча тварина», «Дім-дерева-людина», «Моя сім'я», тест Люшера;
2. діагностика акцентуацій характеру підлітків за методикою Лічко;
3. діагностика індивідуально-типологічних особливостей підлітка: тест Айзенка;
4. діагностика здатності підлітка до соціально-психологічної адаптації в нових умовах.

На цьому етапі також діагностуються проблеми соціально-педагогічного та медико-соціального характеру, які існують у підлітка, шляхом індивідуальної бесіди соціального педагога з ним, вимальовується схема подальшої корекційної та виховної роботи з підключенням інших фахівців (лікаря, юриста, психолога, нарколога, невропатолога, сексопатолога тощо). Під час роботи фахівців ЦСССДМ у виховних колоніях перевага надається індивідуальним формам роботи: бесідам та консультаціям.

Другий етап – це проведення активних форм та методів виховного та корекційного впливу на вихованця. Тут ефективними та корисними є такі форми та методи соціальної роботи: індивідуальні бесіди та консультації спеціалістів різного профілю (сексопатолог, невропатолог, нарколог,

психолог, юрист тощо); лекційні заняття та робота в малих тренінгових групах; організація дозвілля через активне залучення до організації та проведення тематичних конкурсів [30].

У процесі корекційно-виховної роботи з вихованцями виховних колоній використовується така форма роботи, як організація та проведення культурно-масових заходів, до яких активно залучають вихованців: КВК, спортивні змагання, конкурс "Червона калина", концертні програми.

З метою запобігання повторним правопорушенням, профілактики негативних явищ та формування здорового способу життя проводяться лекції на тему «Зроби свій вибір», з метою профорієнтації – лекції на тему «Поради щодо працевлаштування».

Третім етапом соціально-реабілітаційної роботи соціального педагога у виховній колонії є підготовка вихованців до звільнення. Ця робота включає такі складові:

- дослідження рис особистості, що заважають соціальній адаптації;
- корекція індивідуальних рис, що заважатимуть соціальній адаптації;
- включення спеціалістів ЦСССДМ до організації роботи «Школи підготовки до звільнення», в рамках якої проводяться лекції спеціалістів ЦСССДМ щодо вирішення проблем з питань працевлаштування, отримання прописки, влаштування на навчання тощо;
- проведення анкетування та індивідуальних бесід з метою визначення проблем та потреб неповнолітнього: налагодження соціальних зв'язків вихованців з його рідними та близькими; проблеми із забезпеченням житлом тощо;
- консультування з питань вирішення проблем у взаємодії з оточуючими, побутових проблем;
- надання психологічної підтримки;

- інформаційне забезпечення вихованців шляхом надання друкованих матеріалів.

Здійснюється зустріч соціального педагога з батьками чи рідними та, якщо неповнолітній сирота або з неблагополучної сім'ї, повідомляються листом відповідні служби та організації про необхідність сприяння у вирішенні проблем цих підлітків. У цьому напрямку фахівцями ЦСССДМ налагоджено тісну співпрацю з міським центром зайнятості, навчальними закладами міста та області, кримінальною міліцією у справах неповнолітніх, Службою у справах неповнолітніх, владою міста, громадськими організаціями.

У рамках роботи майданчика та для забезпечення необхідною інформацією підлітків та молоді, які відбувають покарання чи звільнилися з місць позбавлення волі, фахівцями ЦСССДМ у 2022-2023 р. було підготовлено, випущено та розповсюджено серед вихованців ВК інформаційні брошури: «Звільнення» (на допомогу молодим людям, які готуються до звільнення з місць позбавлення волі), «Звільниись, замислись і визначись!» (поради щодо працевлаштування та навчання), «Профілактика наркозалежності», «стежинами життя» (на допомогу батькам, діти яких відбувають покарання) [44].

Модель соціального супроводу неповнолітніх, які повернулися з місць позбавлення волі, має свої конкретні завдання, а саме: допомога в отриманні паспорта, забезпечення підлітка житлом, влаштування на навчання та, найголовніше, це допомога в отриманні робочого місця. До ЦСССДМ підлітки звертаються за конкретною допомогою. Найчастіша причина звернень - відсутність робочого місця, а звідси і засобів для існування. Тому фахівцями ЦСССДМ за сприянням центру зайнятості надається допомога неповнолітнім у працевлаштуванні та безкоштовні юридичні послуги. При ЦСССДМ існує Клуб для безробітної молоді, до роботи якого залучаються і молоді особи, які повернулися з місць позбав-

лення волі.

Необхідність концентрації зусиль суб'єктів виховної роботи у виправних закладах, оптимізації їх діяльності, визначення системи виховних алгоритмів ставить завдання технологізації всього виправного процесу, тобто розробку технологій, що забезпечують найбільш ефективне виправлення засуджених. Мета виправлення є домінуючою у попередженні скоєння нових злочинів [58].

Виховна робота із засудженими – це діяльність адміністрації виправного закладу, освітніх, культурних й інших організацій, громадян, самодіяльних організацій засуджених, що формують правослухняну поведінку шляхом морального, трудового, фізичного та інших напрямів виховного впливу, підвищенням освітнього і культурного рівня засуджених.

Найважливіше значення для правильної організації виховного процесу у виправному закладі має головний принцип педагогіки – принцип природододільності. Із цього принципу можна вивести важливий аспект організації виховної роботи – це стимулювання об'єкта виховання. Будь-який вихователь повинен виходити з того, що підопічний є саморегулюючим біосоціальним механізмом, який функціонує залежно від потреб особистості.

До засуджених, які є об'єктом виховного процесу, можуть застосовуватися **СТИМУЛЮЮЧІ** технології. Їхня сутність полягає в тому, що вони повинні встановлювати чітку залежність реалізації потреб і бажань засуджених від їхньої правослухняної поведінки. Стимулювання правослухняної поведінки – це реагування адміністрацією виправного закладу негативними і позитивними стимулами на поведінку засуджених адекватно до цілей їх виправлення. Позитивний стимул - це реальне чи можливе реагування адміністрацією пенітенціарного закладу на поведінку засудженого у формі заохочення, що приносить для засудженого бажані

наслідки. Негативний стимул – це реальне чи можливе реагування у формі покарання, що дає негативні наслідки для засудженого. Негативні стимули є негативними лише умовно, тому що поряд з позитивними стимулами вони використовуються з метою розвитку особистості.

Система стимулювання діє найбільш ефективно через раціональну диференціацію засуджених залежно від ступеня їх спротиву виховному процесу. За цим критерієм можна виділити такі категорії засуджених:

1. легко піддаються виховному впливу, усвідомлено виконують вимоги режиму;
2. піддаються виховному впливу за певних умов: наявності системи заохочень і покарань, використанні методів психологічного впливу тощо [29].

Важкої піддаються виховному впливу, мають стійкі антисоціальні звички, що вимагають посиленого контролю зі сторони адміністрації виправного закладу.

Після прояву в поведінці засуджених особистісних якостей їх слід диференціювати за цими трьома групами з наступним створенням для кожної групи адекватних умов відбування кримінального покарання. Практика свідчить, що поділ засуджених на загони з різними умовами утримання залежно від їхньої поведінки найбільш ефективно стимулює правослухняну поведінку. Гнучка система переведення із загонів з більш м'яким режимом і навпаки створює для засуджених перспективу поліпшення умов відбування покарання і коригує їхню поведінку.

Для здійснення процесу стимулювання засуджених необхідні такі обов'язкові компоненти: наявність у засуджених потреб; реальна перспектива задоволення потреб; система педагогічних стимулів, що коригують поведінку; система залежності можливостей у задоволенні потреб від правослухняної поведінки.

Крім стимулюючих технологій виправлення засуджених як

перспективний напрям можна назвати розробку демократичних технологій, чи *технологій співробітництва* працівників виправних закладів із засудженими. Співробітництво повинно відбуватися при вирішенні різноманітних завдань, що стоять перед закладом, - управлінських, господарських, виховних. Саме в цій площині відбувається поєднання інтересів вихователів і виховуваних та створюється сприятливий для виправлення соціальний клімат, без якого практично неможливо досягнути позитивних результатів у виправній діяльності.

Досить перспективним напрямом є *технології безперервної освіти* у виправному закладі, що передбачають організацію освітнього процесу не лише в обсягах середньої школи чи ПТУ, а й і в обсягах вищого навчального закладу.

Надзвичайно важливою є організація психологічної допомоги ув'язненим. При цьому слід мати на увазі такий аспект становища засуджених, як їхня постійна публічність. У зв'язку з цим звичні групові форми роботи виявляються малоефективними. Учасники тренінгових і терапевтичних груп бояться, особливо на перших етапах роботи, розкритися перед іншими учасниками, тому що пізніше вони не розходяться в різні сторони, а опиняються поряд на довгі роки в одній камері чи в одному загоні. Завдання соціального працівника (психолога) у пенітенціарних закладах суперечливі: адаптувавши людину до умов соціальної ізоляції, підготувати її до життя на свободі.

Програми профілактики негативних явищ розраховані на проведення профілактичної роботи передусім серед неповнолітніх та молоді [6]. Можна виділити наступні методи:

Методи формування свідомості спрямовані на формування певних понять, оцінок, суджень, світогляду особистості.

Переконання – це спосіб впливу на раціональну сферу особистості за допомогою логічно аргументованої інформації з метою формування чи

зміни поглядів, настанов, оцінок в об'єкта впливу.

Навіювання – це спосіб впливу на особистість, що бере за основу некритичне сприймання інформації об'єктом впливу. Важливою відмінністю навіювання від переконання є його спрямованість не на логіку та розум особистості, її здатність мислити та розмірковувати, а на емоції людини, її готовність отримати готові інструкції до дії. Приклад - метод виховання, що ґрунтується на свідомому відтворенні особистістю певних способів поведінки.

Методи організації діяльності – це способи закріплення, формування позитивного досвіду поведінки, відносин, дій та вчинків. Найбільш типовими методами організації діяльності є методи доручення, соціального навчання та закріплення позитивного досвіду. Доручення є методом організації соціально керованої діяльності. За типологією розрізняють управлінські та виконавські доручення, постійні та тимчасові (змінні), індивідуальні та групові. В соціально-педагогічній практиці набув поширення метод чергування творчих доручень.

До соціально-педагогічних умов успішного застосування методу доручення слід віднести: наочність, гласність виконання доручення, забезпечення методичної підтримки в ході його виконання, урахування інтересів та соціального досвіду клієнта. До методів організації діяльності більшість авторів відносить гру як спосіб соціальної взаємодії та розвитку творчої особистості клієнта. Специфіка ігрової діяльності в системі соціально -педагогічної роботи полягає, на наш погляд, у профілактичній, превентивній спрямованості гри як засобу організації змістовного дозвілля, запобіганні асоціальної діяльності дітей та молоді [6].

Гра є одним із провідних інструментів в арсеналі соціального працівника ще й тому, що її можна застосовувати з метою діагностики, психокорекції міжособистісних стосунків. Крім того, гра

сприяє духовному і фізичному звільненню, зняттю напруження, посиленню відчуття радості від подолання певних труднощів, перешкод. Під час гри людина відчуває насолоду від вільного прояву своїх здібностей. Ця ситуація ігрової творчості, що неодноразово повторюється, закріплюється і створює певний «творчий ключ», яким кожний соціальний працівник може користуватись у своїй діяльності.

Досвід застосування ігрових технік у соціальній роботі дозволяє запропонувати таку класифікацію ігор:

- за кількістю учасників (з обмеженою кількістю учасників, групові, масові); за напрямом виховних дій (музичні, танцювальні, інтелектуальні);
- за видами обладнання, що використовується (естафети, настільні, аукціонні та ін.);
- за ставленням до творчості (репродуктивні, конструктивні, новаторські).

До психолого-педагогічних умов застосування гри в соціально-педагогічній роботі ми відносимо: визначення творчого потенціалу гри; визначення місця і часу проведення, кількості учасників; забезпечення комфортності та природності гри; врахування вікових та анатомо-фізіологічних і психологічних особливостей учасників гри; захист людської гідності, морального самопочуття кожного учасника гри; визначення місця ігротехніки під час проведення гри; цілеспрямоване поширення прав учасників гри [15].

Методи стимулювання діяльності спрямовані на стимулювання особистості до покращення чи зміни своєї поведінки, розвитку мотивації на соціально схвалені способи та види діяльності. Серед методів стимулювання визначають: методи позитивного підкріплення, методи негативного підкріплення, методи змагання.

Методи самовиховання сприяють свідомій зміні людиною власної

особистості відповідно до суспільних вимог та особистісного плану самовдосконалення. До цієї групи належать методи самооцінки, самоорганізації, самоконтролю та самокорекції .

Метод «рівний-рівному» - це спосіб надання та поширення достовірної інформації шляхом довірливого спілкування ровесників у межах організованої (акції, тренінги) та неформальної соціальної роботи (спонтанне спілкування), яку проводять спеціально підготовлені підлітки та молоді люди.

Активно використовуючи такі масові форми роботи, як акції «Молодь – за здоровий спосіб життя», різноманітні конкурси, вистави, просвітницька робота, яка включає лекторії, розробку та розповсюдження інформаційно-рекламних листівок профілактичного спрямування, виступи на радіо, в телепередачах по формуванню і збереженню знань та навичок здорового способу життя, розрахованих на широкий загал дітей та молоді [22].

Однією з найпоширеніших і, на нашу думку, ефективних форм профілактичної роботи, що досить часто використовується у практиці, залишається лекційна робота, яка насичується новітніми технологіями та прийомами.

Під час лекцій використовується профілактичні програми вітчизняних та закордонних авторів, проводяться дискусії, вікторини, рольові ігри тощо [41].

Варто звернути увагу, що для профілактичної роботи фахівці центрів соціальних служб для молоді та спеціалізованих центрів широко використовують масові профілактичні акції, які організують під час Всесвітніх днів без тютюну, боротьби з наркотиками, боротьби зі СНІДом. До проведення масових профілактичних акцій активно залучають різноманітні творчі колективи, котрі підсилюють інформаційні матеріали емоційними факторами. Одночасно фахівці та волонтери можуть

оперативно здійснювати роздачу пам'яток, буклетів, листівок профілактичного змісту, засобів контрацепції; проводять експрес-опитування, вікторини, конкурси малюнків, плакатів, спортивні змагання тощо. Нерідко практикується проведення індивідуальних консультацій спеціалістами різного профілю [41].

Надання соціальної допомоги молоді з девіантною поведінкою практикується як в індивідуальній, так і груповій формі. Спеціалісти впроваджують у практику тренінги для підлітків та молоді з девіантною поведінкою з метою зняття у них схильності до конфлікту, агресивності, а також для формування здорових навичок і форм поведінки. Тренінги можуть проводити соціальні педагоги і соціальні працівники у період функціонування таборів, а також у різних молодіжних і підліткових клубах, у притулках для неповнолітніх тощо.

Процес реабілітації дітей з девіантною-кримінальною поведінкою – це складна сукупність соціальних, психологічних і педагогічних процесів, об'єднаних у відкриту систему, здатну до самоорганізації й саморозвитку. Специфічними особливостями такого процесу є максимальне сприяння само відродженню особистості дитини й спрямованість на повернення підлітку тієї природної сутності, що споконвічно властива лише йому одному; створення відносин, що олюднюють, сприяють подоланню відчуженості дитини від родини й школи; надання медико-соціальної й психолого-педагогічної допомоги та підтримки підлітка в соціально-психологічній адаптації й реабілітації його особистості; створення умов, що гарантують підлітку його права та обов'язки, патерналістську оцінку й вільний вибір життєвих сенсів, спрямованих на реалізацію його інтересів і потреб [10].

Соціальний працівник, здійснюючи свою діяльність з дітьми девіантною поведінки, орієнтується на певні методи.

Психологічні методи в соціально-педагогічній роботі застосовуються

з метою діагностування особливостей індивіда та організації на основі здобутих результатів різних видів психотерапевтичної та психокорекційної роботи.

Тестування – метод психологічної діагностики, провідним організаційним моментом якого є застосування стандартизованих запитань і завдань, що мають певну шкалу значень. Тестовий метод дає ЗМОГУ з певною мірою точності встановити актуальний рівень розвитку в індивіда необхідних навичок, знань, особистісних характеристик тощо.

Психодрама – це метод групової психотерапії, де використовується рольова гра, під час якої створюються необхідні умови для спонтанного вираження індивідом почуттів, що пов'язані з важливими для нього проблемами. Під час психодрами створюються умови для переосмислення особистістю власних проблем і конфліктів, подолання неконструктивних поведінкових стереотипів і способів емоційної реакції, формування адекватних прийомів поведінки.

Соціодрама – спеціальний вид психодрами, спрямований на аналіз відносин між різними групами людей. Соціодрама не обмежується проблемами однієї людини чи конкретної групи. Вона спрямована на проблеми, які виникають у певному соціумі чи культурі, й притаманні значній кількості людей. Під час соціодрами аналізуються певні колективні уявлення та досвід, що зумовлені різними соціокультурними особливостями (соціальними, етнічними, професійними тощо) [14].

Ігрова терапія - метод корекції емоційних і поведінкових розладів у дітей шляхом залучення їх до різноманітних ігрових ситуацій. У процесі гри спеціаліст спостерігає за поведінкою дитини, що дає йому певний діагностичний матеріал для того, аби запропонувати дитині таку гру та роль у ній, яка допоможе усвідомити негативні аспекти своєї поведінки чи сформувати ті навички соціальної взаємодії, які в неї є відсутніми або мало розвинутими. Гра виступає дійовим терапевтичним засобом,

оскільки сприяє звільненню від напруження, психологічних «затисків», стереотипів, стимулює розвиток енергійності, життєвого оптимізму. Використання на занятті ігор обумовлене темою, віком учасників, рівнем сформованості окремих якостей вихованців. Терапевт має визначити потенціал кожної гри, умови залучення до неї учасників групи. Надзвичайно важливо визначити роль соціального працівника під час проведення гри! Вона поступово змінюється від позиції керівника, радника, члена журі до рівнозначного учасника ігрової дії чи стороннього спостерігача. Умовно можна визначити кілька найбільш поширених груп терапевтичних ігор: діагностичні, корекційні, розвивальні.

Арт-терапія – метод впливу на психоемоційний і фізичний стан людини за допомогою різних видів художнього та ужиткового мистецтва (малювання, живопис, ліплення, різьба, випалювання, дрібні вироби з хутра та тканин тощо). Фізичний і фізіологічний вплив арт-терапії передусім полягає в розвитку ідеомоторних актів, покращенні рухової координації індивіда. Тому вона є дуже ефективним методом у реабілітації дітей з обмеженими функціональними можливостями.

Заняття різними видами художньої діяльності сприяють психологічному розвантаженню, розвитку креативності та індивідуальності особистості, покращенню її самовідчуття. Групові заняття з арт-терапії сприяють формуванню навичок спілкування між людьми, що, в свою чергу, полегшує їм соціальну адаптацію в різних мікро-соціумах.

Епістолярна терапія як метод дозволяє досягнути «реставрації» міжособистісних стосунків у випадку, коли мовний контакт з клієнтом порушено чи він взагалі не існує. Крім того, лист до клієнта (чи до його батьків, осіб з кола найближчого оточення) можна використати як допоміжний засіб корекції стосунків. Як можливі форми роботи з епістолярної терапії можна назвати: лист до уявного (реального) друга;

лист самому собі (до свого кращого Я, до свого поганого Я); лист до улюбленого героя (літературного, історичного); лист у майбутнє та ін.

Казкотерапія є однією з найцікавіших психо-корекційних технік. Казка з її багатим виховним потенціалом та емоційною забарвленістю **ДОЗВОЛЯЄ** вирішити безліч психолого-педагогічних завдань. Найбільш поширеними формами казкотерапії є:

- аналіз відомих народних та авторських казок; створення казки «по слову від кожного»;
- експромтне інсценування казки;
- вигадкування кінця казки чи початку нової казки, створення авторської казки кожним клієнтом, де в завуальованій формі він розповідає про власні проблеми, переживання та очікування.

Аналіз таких казок дозволяє соціальному працівникові яскравіше побачити причини життєвої кризи дитини чи молодій людині, оцінити рівень позитивних зрушень, що відбулися (або не відбулися) в становленні чи психологічній реабілітації клієнта [17].

Одним із методів активного навчання та психологічного впливу, що застосовується в **процесі групової взаємодії, є соціально-психологічний тренінг.** Залежно від завдань ці тренінги умовно поділяють на дві великі групи:

1) тренінги, орієнтовані на набуття спеціальних навичок, наприклад, уміння вести ділові переговори;

2) тренінги, спрямовані на поглиблення досвіду в аналізі ситуацій спілкування, зокрема, в їх розв'язанні. Основна відмінність соціально-психологічного тренінгу від інших групових форм психокорекції полягає **НЕ в засвоєнні особистістю готових знань і прийомів, а в їх самостійному виробленні шляхом активної участі в процесі групової взаємодії** [21].

Упродовж десятиріч у практиці соціальної діяльності виникли та набули розвитку і поширення методи, яких не було на початку її

становлення. Одним із них є соціальна вулична робота. Її мета полягає в покращенні становища та здоров'я дітей і молоді шляхом привнесення та додавання до середовища, де вони змушені жити, того, в чому вони мають потребу; спонукання дітей та підлітків до встановлення відносин із людьми, які піклуються про них, а також із тими, хто може допомогти їм в організації змістовного дозвілля.

Основні завдання вуличної соціальної роботи:

- встановлення довірливих відносин з кризовими категоріями дітей та молоді, які більшість часу перебувають на вулиці й потребують допомоги соціального педагога;
- сприяння в усвідомленні та прийнятті дітьми позитивних стереотипів соціальної поведінки;
- залучення громадськості до вирішення соціальних проблем «вуличних» категорій дітей та молоді;
- консультування з питань, важливих для даної категорії, в умовах анонімності та конфіденційності;
- переадресування клієнтів до інших існуючих інститутів соціальної допомоги;
- допомога в захисті від будь-якого фізичного та психічного насилля; надання первинної медичної допомоги; здійснення профілактичної роботи щодо запобігання правопорушенням і злочинності серед дітей та молоді;
- надання окремих соціальних послуг (доставка їжі, одягу, медикаментів тощо).

Особливості вуличної соціальної роботи полягають у можливості встановлення інформаційного та особистісного контакту соціального педагога зі значною кількістю людей, здійсненні діагностики соціальної ситуації (визначення кількості представників окремих категорій, їх

реальних проблем і потреб); соціальної допомоги на території клієнта, в умовах близького для нього середовища; пропаганді та популяризації системи соціальної роботи серед населення, залученні потенційних волонтерів. Основні форми вуличної соціальної роботи: ігротеки, дискотеки, вуличний театр, консультування, пункт соціальної підтримки [11].

З огляду на зазначене реабілітація підлітків з девіантною-кримінальною поведінкою вимагає індивідуального підходу, що припускає забезпечення допомоги підлітку у засвоєнні соціальних норм поведінки в поєднанні з самоусвідомленням ним власних особистісних можливостей; надання дитині допомоги в усвідомлення та вивченні власного унікального набору потенціалів; активізацію самостійного розвитку підлітка, згідно з визначеним самою особистістю масштабом; надання допомоги в усвідомленні підлітками глибокого особистісного змісту саморозвитку як важливого інструмента соціалізації.

Програма корекції девіантної поведінки як напрямок соціально-психологічної допомоги підліткам. Одним з напрямків соціально-психологічної допомоги підлітків з девіантною поведінкою і організація системи ефективної превентивно-профілактичної роботи з ними є взаємодія різних суспільних інститутів – сім'ї, школи, позашкільних закладів. Зазвичай виділяють наступні типи такої взаємодії: співробітництво, діалог, угода, опіка, пригнічення, індиферентність, конфронтація і конфлікт. Зрозуміло, найбільш прогресивним і перспективним є такий тип взаємодії, як співробітництво.

Соціально-психологічна допомога має два провідних напрямки: превенція і інтервенція.

Всесвітня організація охорони здоров'я пропонує виділяти первинну, вторинну і третинну профілактику. Первинна профілактика спрямована на усунення несприятливих факторів, що викликають конкретне явище, а

також на підвищення опору особистості впливу цих факторів. Завдання вторинної профілактики – раннє виявлення і реабілітація нервово-психічних порушень і робота з «групою ризику». Третинна профілактика вирішує такі спеціальні завдання, як лікування нервово-ПСИХІЧНИХ розладів, що супроводжуються порушеннями поведінки. Вона також може бути спрямована на попередження рецидивів в осіб із уже сформованою девіантною поведінкою.

Соціально-психологічна профілактика може входити в комплекс заходів всіх трьох рівнів. Вважається, що вона найбільш ефективна у формі впливу на умови й причини, які викликають девіантну поведінку, на ранніх етапах. Комплекс завдань соціально-психологічної профілактики девіантної поведінки поділяється на 4 етапи:

На першому етапі визначаються соціально-психологічні фактори, ПОВ'ЯЗАНІ з поведінкою, що відхиляється від норм, підлітків, тобто, встановлюються відповідні кореляційні залежності.

На другому етапі виявляються соціально-психологічні фактори, які ОБУМОВЛЮЮТЬ виникнення девіантних форм поведінки, тобто, встановлюються причинно-наслідкові співвідношення в кореляційних зв'язках.

На третьому етапі визначаються категорії підлітків, які зазнають НЕГАТИВНОГО впливу встановлених на попередньому етапі факторів.

На четвертому етапі формулюються завдання, спрямовані на НЕЙТРАЛІЗАЦІЮ негативного впливу виявлених факторів [33].

Проблема вибору і реалізації завдань соціально-психологічної профілактики девіантної поведінки підлітків досить складна і багатогранна, має цілий ряд особливостей. Щоб її вирішити, потрібно дотримуватися наступних показників:

1. Показник складності реалізації окремих завдань. Оцінка складності може бути виконана на основі кількості і складу

необхідних процедур.

2. Показник ефективності реалізації завдань. Він визначається спрямованістю завдань.
3. Показник методичного ризику реалізації завдання. Цей показник може бути визначений на підставі з популярності і загально-прийнятості процедури, її юридичного статусу.
4. Показник комерційного ризику реалізації завдань соціально-психологічної профілактики.

Використовується такі технології корекції девіантної поведінки:

Тренінг резистентності (стійкості) до негативного соціального впливу.

В ході тренінгу змінюються установки на девіантну поведінку, формуються навички розпізнавання рекламних стратегій розвивається здатність говорити «НІ» у випадку тиску однолітків, дається інформація про можливий негативний вплив батьків та інших дорослих.

Тренінг асертивності. Він заснований на тому, що девіантна поведінка безпосередньо пов'язана з емоційними порушеннями. Підлітків навчають розпізнавати емоції, виражати їх прийнятним способом і продуктивно долати стрес. У ході групової соціально-психологічної роботи також формуються навички ухвалення рішення, підвищується самооцінка, стимулюються процеси самовизначення і розвитку позитивних цінностей.

Тренінг формування життєвих навичок. Це вміння спілкуватися, підтримувати дружні зв'язки і конструктивно вирішувати конфлікти в міжособистісних відносинах, приймати на себе відповідальність, ставити мету, відстоювати свої інтереси. Життєво важливими є також навички самоконтролю, впевненої поведінки, зміни себе навколишньої ситуації.

Основні профілактичні заходи з підлітками, що вчинили правопорушення, проводяться, в основному, у відкритому соціумі (підліток вчинив дрібні правопорушення або осуджений умовно), і в спеціальних учбово-виховних закладах, то у виховних колоніях, в основному,

реалізуються реабілітаційні програми допомоги неповнолітнім осудженим.

Необхідна умова для всіх вихованців – отримання ними спеціальності; при цьому повинен забезпечуватися по можливості широкий і добровільний вибір професій [17].

2.3. Рекомендаційний тренінг щодо впровадження соціально-психологічної технології для позитивної ресоціалізації засуджених підлітків

Алгоритм проведення тренінгу передбачає сім тематичних етапів:

- 1 етап – ознайомлення з принципами і правилами роботи в групі. Розкриття особистісного потенціалу вихованців колонії, самопізнання, саморозкриття, усвідомлення своїх особливостей, актуалізація «Я - концепції»;
- 2 етап – усвідомлення та прийняття власного негативного минулого досвіду, актуалізація почуттів та очікувань, пов'язаних зі звільненням;
- 3 етап – розвиток правових основ формування навичок відповідальної поведінки та пробудження інтересу до суспільно-політичного життя країни, активізація національної свідомості та громадянської активності;
- 4 етап – формування вмінь емоційної саморегуляції;
- 5 етап – розвиток умінь ефективного спілкування та конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях;
- 6 етап – оволодіння вихованців навичками цілеформування та побудови алгоритму конструктивного плану дій після звільнення;
- 7 етап – підбиття підсумків, обговорення результатів та формування

позитивних життєвих настанов на життя без правопорушень після звільнення з колонії неповнолітніх засуджених.

Програма соціально-психологічного тренінгу підготовки засуджених підлітків розрахована на 10 занять, тривалістю 2 години кожне. Заняття з неповнолітніми засудженими слід проводити 1 раз на тиждень упродовж 3 місяців, проте перші заняття рекомендується проводити з інтервалом 2–3 дні, для кращого налагодження психологічного клімату в групі. Такий режим проведення занять сприяє перенесенню навичок та вмінь, набутих на тренінгу, у реальне життя, дає можливість дізнатися про те, як використано ці навички, що саме вдавалося, а де були перешкоди.

Перший етап – встановлення особистого контакту. Тренер -ПСИХОЛОГ зустрічає вихованця, пропонує йому зайняти зручне місце для розмови, обирає нейтральну тему для початку розмови навколо питань, з якими не можна не погодитися. Після чого, психолог знайомиться з вихованцем, надає повну інформацію про себе, повідомляє мету свого перебування в колонії.

Другий етап – діагностичний, спрямований на дослідження разом із неповнолітнім очікуваних труднощів після звільнення, через такі запитання: «Як Ви думаєте, у Вас виникнуть труднощі при звільненні з місць позбавлення волі? Які саме? Як Ви вважаєте, Ви готові до життя в суспільстві? Чи вірите Ви в те, що після звільнення, Ви більше ніколи не потрапите в колонію? Чи бажаєте Ви підготуватися до звільнення і розпочати цю підготовку саме зараз?».

Третій етап – ознайомлення вихованця із психологічною технологією підготовки до звільнення. Інформування засудженого про мету, основні завдання та форми такої підготовки. Ознайомлення із груповою формою роботи – соціально-психологічним тренінгом та груповими заняттями «Творчі зустрічі». Роз'яснення ролі тренера-психолога та учасника тренінгу в процесі взаємодії; мотивування до

роботи в тренінговій групі через демонстрацію переваг такого різновиду роботи.

Четвертий етап – прийняття рішення. Після ознайомлення з технологією підготовки до звільнення, надання вихованцю можливості вибору – брати участь у такій роботі чи ні.

П'ятий етап – допомога у формуванні мети участі в такій роботі та очікувань від неї.

Шостий етап – укладання угоди з вихованцем, у разі його згоди, брати участь у підготовчому процесі за допомогою психологічної технології. Підписання угоди дозволяє передати неповнолітньому відповідальність за його роботу та сприяє відновленню його мотиваційної сфери через рефлексію свого життєвого досвіду, усвідомлення своїх потреб, цінностей, ресурсів, формулювання цілей, самостійне прийняття рішення.

Під час впровадження психологічної технології індивідуальної підготовки до звільнення доцільно використовувати такі техніки, як: «техніка активного слухання» – відкрита поза при розмові, формулювання висловлювань і звернень до вихованця з інтонацією розуміння його стану, у стверджувальній формі; перефразування; узагальнення; «техніка «Я – повідомлення» – висловлювання від першої особи, повідомляючи про себе і власні почуття; «техніка передачі відповідальності» – делегування вихованцю відповідальності за його рішення, вчинки, поведінку.

Таким чином, першим етапом психологічної технології підготовки до звільнення є індивідуальна підготовка, сутність якої полягає у створенні атмосфери довіри, щирості, турботи та поваги у взаємодії та ознайомленні вихованців з подальшою групою роботою з підготовки до звільнення.

Усі тренінгові заняття сформовані відповідно до загальноприйнятої в психологічній практиці структури та алгоритму [30]:

1. *Привітання* – ритуал, що дозволяє об'єднати учасників групи, зорієнтувати їх на зовсім інший вид діяльності, відокремити одне заняття від іншого.

2. *Розминка*. Виконує функції психологічного запуску теми, налаштовує учасників на продуктивну групову діяльність, активізує неповнолітніх, занурює їх у особливу ігрову атмосферу. У процесі розминки відбувається регуляція актуальних емоційних станів, знімається надмірне емоційне напруження.

3. *Діагностика проблеми*. Відбувається, як правило, у процесі виконання вправи чи ігрової діяльності, інколи – дискусії. Цей етап дозволяє висвітлити ті проблеми учасників, над якими необхідно працювати, щоб вдосконалити уміння ефективно встановлювати та підтримувати міжособистісні стосунки.

4. *Теоретична частина*, орієнтована на змістовну складову роботи групи (міні-лекції). Ця частина характеризується введенням нових понять, правил, технологій, вони подаються в простій, зрозумілій формі й невеликі за обсягом. Інформація має чітко структурований, схематичний вигляд. Зазначені теоретичні знання виступатимуть засадами для формування інструментального та мотиваційного аспекту навичок.

5. *Відпрацювання навичок*. Здійснення цього етапу відбувається під час виконання низки вправ, дискусійного обговорення питання чи проблеми. Ці методи орієнтовані на розвиток змістовних аспектів навичок, що слугують як здатність до розуміння та прогнозування емоційних станів та особистісних рис людини, розуміння її мотивів поведінки, поглядів та переживань; усвідомлення своїх особливостей і уміння контролювати власні дії; протистояти тиску, відпрацювання технік встановлення контакту в процесі спілкування; усвідомлення широкого кола мотивів міжособистісних стосунків.

6. *Узагальнення* отриманих навичок відбувається в процесі рольової

гри чи розв'язання проблемних ситуацій, що вимагають застосування засвоєних навичок та вмінь.

7. Рефлексія – ретроспективна оцінка заняття у двох аспектах: емоційному (сподобалось – чи не сподобалось, вдалося – чи не вдалося чомусь навчитись) та смислового (чому це важливо, чому група працювала саме з цією проблемою, темою, технікою тощо).

8. *Міжособистісна підтримка.* Зворотний зв'язок сприяє закріпленню емоційного досвіду.

9. *Процання* – ритуал, який є способом створення та підтримки спільності членів тренінгової групи.

Розглянувши алгоритм дії проведення тренінгу, слід визначити основні методи, форми та прийоми цієї роботи. Одним із методів тренінгової роботи є міні-лекції (їх у запропонованому тренінгу – сім), які передбачають активну форму засвоєння нового матеріалу щодо державного устрою України; визначення понять: «Я-концепція», право, спілкування, емоції, конфлікт. Міні-лекції дозволяють активізувати, поглибити та структурувати знання вихованців у сфері міжособистісної взаємодії та соціально-правовій сфері.

Схожість

Джерела з Інтернету

361

1	https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Diser-Nizovets.doc	6.41%
2	https://dspace.lgpu.org/bitstream/123456789/530/1/15Np8.pdf	44 джерела 4.6%
3	https://dspace.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3592/1/%d0%a2%d0%b5%d1%85%d0%bd%d0%be%d0%bb%...	27 джерел 4.09%
4	https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8449/1/%d0%97%d0%b0%d0%b2%d0%b0%d1%86%d1%8c%d0%ba%d...	4.02%
5	http://oplib.ru/psihologiya/view/847752_metodi_soc_al_no_vihovno_roboti_z_nepovno_tn_mi_zasudzhenimi_u_vihovnih_kolon_ya	3.83%
6	https://bahmat.at.ua/zvereva_socialna_robota.pdf	2.65%
7	http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/Materiali-lektsij_Sotsial-no-vihovna-robota.pdf	2.41%
8	https://nashaucheba.ru/v39950/?cc=1&page=17	5 джерел 1.36%
9	http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/8801/1/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%...	1.24%
10	http://eprints.cdu.edu.ua/3810/1/rodzinka_2018_2-505-507.pdf	12 джерел 1.18%
11	https://mybiblioteka.su/3-417.html	6 джерел 1.16%
12	http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/11542	12 джерел 0.99%
14	https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/9193/1/%d0%9d%d0%b0%d0%b2%d1%87-%d0%bc%d0%b5%d1%82%d0...	0.81%
15	http://lib.iitta.gov.ua/721613/1/21_%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2011_.pdf	0.76%
16	https://bibl.com.ua/pravo/34979/index.html	2 джерела 0.75%
17	https://ua-referat.com/uploaded/r-teoretichni-zasadi-socialenoi-roboti-socialna-robota-yak-v/index1.html	0.75%
18	http://document.kdu.edu.ua/metod/2021_3563.pdf	0.74%
19	https://student2.ru/pedagogika/746853-tema-4-kharakteristika-kategoriy-kliientiv-socialnoi-roboti-metodi-ta-formi-socialnoi-r...	0.69%
20	http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2012/Posib_Avtuxov_2012.pdf	3 джерела 0.68%
21	https://docplayer.net/30298368-Tema-3-socialno-pedagogichna-diyalnist-socialno-pedagogichna-diyalnist-yak-umova	4 джерела 0.66%

22	https://vdocuments.mx/18-19-2016-f-f.html	8 джерел	0.6%
23	https://gendocs.ru/v23331/?cc=1&page=2	2 джерела	0.57%
24	http://ep3.nuwm.edu.ua/18938/1/07-03-169%D0%9C.pdf	31 джерело	0.45%
26	http://shag.com.ua/formi-psihologichnoyi-preveniyyi-dopovidach-shamanseka-olega-t.html		0.41%
27	https://uchika.in.ua/yuye-polyansekij-kompleks-navchaleno-metodichnogo-zabezpechenn-v9.html?page=3	24 джерела	0.36%
28	http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/29457/1/%d0%9a%d0%a0%d0%98%d0%9c%d0%86%d0%9d%d0%90%d0%9b%...		0.35%
29	http://www.dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/220/1/%d0%91%d0%b0%d0%ba%d1%83%d0%bc%d0%b0_%d0%...	6 джерел	0.35%
30	https://divovo.in.ua/socialno-psihologichna-korekciya-povedinki-pidlitkiv-yaki-zaj.html		0.34%
31	http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/78/650/24768		0.32%
32	http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/3523/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%...		0.29%
33	http://www.blackseafoundationoflaw.org.ua/zhurnaly/april_2016.pdf		0.29%
34	https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/6402/1/%d0%a2_Zhuravel_Y_Pilipas_PNVSPSS_KSP&SR_IL.pdf	4 джерела	0.29%
35	http://www.ndu.edu.ua/storage/2018/zbirnik_tez_2018.pdf		0.27%
36	http://oplib.ru/random/view/832748	12 джерел	0.25%
37	http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/2240		0.21%
38	http://ephshair.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/1256/13-dobroskok.pdf?isAllowed=y&sequence=1	18 джерел	0.19%
39	https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=729156	12 джерел	0.18%
40	http://www.pui.if.ua/sites/default/files/material/ebook/6.pdf		0.17%
41	http://lib.iitta.gov.ua/7094/5/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%B3%D1%83%D0%BA%20%D0%A1.%D0%AF.%20%D0%A5%D0%...		0.17%
43	https://www.yaneuch.ru/cat_16/formi-ta-zasobi-proflaktiki-vlsndu/438812.2907203.page3.html		0.16%
47	http://bibl.com.ua/pshologiya/24575/index.html?page=3	4 джерела	0.13%
48	https://ua-referat.com/%D0%A0%D0%B5%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1...		0.12%

49	http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2518/1/%d0%9c%d0%90%d0%93%d0%86%d0%a1%d0%a2%d0%9	49 джерел	0.12%
52	http://www.lib.ua-ru.net/inode/18449.html	4 джерела	0.12%
53	http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6934/1/%d0%9a%d0%b2%d0%b0%d0%bb%d1%96%d1%84%d1%96	29 джерел	0.11%
57	https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24162		0.1%
59	http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/1911/1/Krashevska%20M.I.%20BSm-51.pdf	6 джерел	0.09%
61	http://ni.biz.ua/5/5_16/5_162461_reabilitatsionnie-programmi-sotsialno-pedagogicheskoy-deyatelnosti-v-vospitatelnih	8 джерел	0.08%
62	https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/51258/1/%d0%a4%d0%9b%d0%a1%d0%9a_2021_053_%d0%9a%d0%b8%d1%81%d0%b...		0.07%
63	http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8037/1/%d0%9a%d0%b2%d0%b0%d0%bb%d1%96%d1%84%d	2 джерела	0.07%
64	http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/689/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D1%9	2 джерела	0.07%

Джерела з Бібліотеки

46

13	Студентська робота	ID файлу: 1011412580	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.91%
25	Студентська робота	ID файлу: 1011522179	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.42%
42	Студентська робота	ID файлу: 1015889524	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.17%
44	Студентська робота	ID файлу: 1015857285	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	3 Джерело 0.14%
45	Студентська робота	ID файлу: 1011470592	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	25 Джерело 0.13%
46	Студентська робота	ID файлу: 1015754479	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	4 Джерело 0.13%
50	Студентська робота	ID файлу: 1009847350	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.12%
51	Студентська робота	ID файлу: 1010094765	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.12%
54	Студентська робота	ID файлу: 1015598635	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.11%
55	Студентська робота	ID файлу: 1015802340	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	5 Джерело 0.1%
56	Студентська робота	ID файлу: 1015776726	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.1%
58	Студентська робота	ID файлу: 1011522167	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.09%

60 Студентська робота ID файлу: 1004267229 Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 0.08%

Цитати

Цитати

5

- 1 «я бачу в даний момент саме тебе, дивлячись тобі в очі, а не наї те, що відбувається за вікном»
- 2 «мені цікаво, що ти говориш, чому ти такі говориш, як дієш і чому, чому ві тебе щось не виходить»
- 3 «Як Ви думаєте, у Вас виникнутьі труднощі при звільненні з місць позбавлення волі? Які саме? Як Ви вважаєте, Ви готові до життя в суспільстві? Чи вірите Ви в те, що після звільнення, Ви більшеї ніколи не потрапите в колонію? Чи бажаєтеї Ви підготуватися до звільнення і розпочати цюї підготовку саме зараз?»
- 4 «техніка активного слухання»
- 5 «техніка «Яї- повідомлення» - висловлювання від першої особи, повідомляючи прої себе і власні почуття; «техніка передачі відповідальностії» - делегування вихованцю відповідальності за його рішення, вчинки, поведінку. Таким чином, першим етапом психологічної технологіїї підготовки до звільнення є індивідуальна підготовка, сутністьї якої полягає у створенні атмосфери довіри, щирості, турботи та поваги у взаємодії та ознайомленнії вихованців з подальшою груповою роботою з підготовкиї до звільнення. Усі тренінгові заняття сформовані відповідної до загальноприйнятої в психологічній практиці структури таї алгоритму